

עידן של סתירות וניגודים

אהוד מנור

רחל רוז'נסקי, זהויות נפגשות: פועלי-ציון בצפון אמריקה 1905-1931, מכון בן-גוריון לחקר ישראל, הציונות ומורשת בן-גוריון, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, קריית שדה-בוקר, 2004, 499 עמודים.

תארו לכם ארגון פוליטי בן כ-2,600 חברים, הפועל בארצות הברית של אמריקה של שנת 1916, ודן בשאלה אם להציב לקראת הבחירות העומדות להתקיים באותה שנה מועמדים לקונגרס. מנהיגיו של ארגון זה, שנקרא 'פועלי-ציון' – שם מוזר מנקודת מבט אמריקנית – שקלו ברצינות להתמודד עם המפלגה הדמוקרטית, המפלגה הרפובליקנית והמפלגה הסוציאליסטית של אמריקה. זו האחרונה, שנחשבה קיקיונית ביחס לשתי המפלגות הגדולות, המוכרות לנו גם היום, מנתה אז כמה עשרות אלפי חברים בכל רחבי ארצות הברית, והצליחה בשיאה לשלוח לבית הנבחרים שלושה סוציאליסטים, שמיותר לשקול את השפעתם הממשית, בהיותם טיפה בים של כמה מאות חברי קונגרס.

כיצד, אם כך, לפרש את התלבטותם של 2,600 חברי מפלגת פועלי-ציון, שבשיאה הגיעה לכ-5,000 חברים רשומים? זו שאלה אחת בשורה של שאלות דומות שנבעו ממצאות החיים המורכבת של יהדות העולם עם פרוס העת החדשה. שאלות אלה עומדות ברקע חיבורה של רחל רוז'נסקי על מפלגת פועלי-ציון באמריקה, מהקמתה בשנת 1905 ועד לשנת 1931, השנה שבה איחדה עם מפלגת 'צעירי ציון' סימן גם לדעת חברי המפלגה וגם לדעת רוז'נסקי 'פתיחת פרק חדש' (עמ' י).

חיבורה של רוז'נסקי תורם תרומה חשובה למדף הספרים ההיסטורי והפוליטי. הוא מאפשר למתעניין ללמוד פרק בתולדות הציונות, העם היהודי, ארצות הברית וכן הפוליטיקה, האידאולוגיה והיחסים המסובכים שביניהם. רוז'נסקי פותחת בפנינו חלון

רחב וחשוב להבנת תהליכי המודרניזציה והאמנציפציה (לא רק במוכן היהודי) המורכבים.

את שאלת המועמדים מטעם פועלי-ציון לקונגרס האמריקני בשנת 1916 יש להבין בהקשר הרחב הזה. אין כאן יוזמה תמוהה, אלא מהלך פוליטי שגם אם לא היה לו סיכוי להישג של ממש, הרי שלכשעצמו לא היה מנותק מההקשר הפוליטי היהודי והכלל אמריקני. אמנם המתנגדים ליוזמה טענו 'כי מי שמדמה לראות מושל מדינה מטעם פועלי-ציון או ראש עיר מטעמם שוגה באשליות', ועל כן המליצו להתמיד בקו שאפיין את המפלגה מאז הקמתה – להשתלב בקרב המועמדים של המפלגות הסוציאליסטיות האמריקניות (עמ' 195). אך אין בכך כדי לשלול לחלוטין את טענתם של תומכיה, כי באמצעות נציגים נבחרים מטעם פועלי-ציון אפשר יהיה להיאבק על האינטרסים הלאומיים של היהודים באמריקה. אלה היו: 'א. הגירה חופשית. ב. כניסת פועלים יהודים לתעשיות הגדולות. ג. טיפוח החינוך היהודי. ד. הכרה בידידי כשפה רשמית' (עמ' 194). המחלוקת, אגב, הסתיימה בפשרה: 'המפלגה תציג מועמדים מטעמה בבחירות המקומיות באזורי הבחירה שבהם הדבר יתאפשר. באזורי הבחירה האחרים תערוך המפלגה תעמולה עצמאית למפלגות הסוציאליסטיות ותנסה לשלב מועמדים משלה [...] (עמ' 196).

פשרה זו אפיינה לא רק פרשייה זו אלא את רוב הפרשיות הדומות, והמרתקות לא פחות, שמביאה רוז'נסקי בספרה עב הכרס. את רובן ככולן אפשר לשבץ בהגיונות הסותרים של המציאות הפוליטית המודרנית בכלל, ושל זו היהודית בפרט. את 'מוקד טענתה' רואה רוז'נסקי בהבחנה הבאה: 'אף שפועלי-ציון ראו עצמם בראש ובראשונה כמפלגה ציונית', הרי שבפועל 'חשיבותם הגדולה היתה דווקא בפעילותם ובהישגיהם בזירה הפוליטית והתרבותית בתוך חברת המהגרים היהודית המזרח אירופית בארצות הברית, וביצירת הזיקה ההדדית בין התרבות לפוליטיקה' (עמ' י). במילים אחרות, סיפורה של מפלגת פועלי-ציון הוא סיפור של התמודדות מתמדת עם סתירות בלתי פתורות, שאותן מיטיבה רוז'נסקי להציג בכל שלושה-עשר הפרקים שבספר.

הפרק הראשון, למשל, העוסק בגיבוש המצע, מראה בבירור כי למרות ש'פועלי-ציון' הייתה 'מפלגה ציונית' המחויבת לנעשה בארץ ישראל, ולמרות שתשעה-עשר המייסדים – שעל רצינותם אנו יכולים ללמוד ממבע מארשת פניהם המשתקף הנשקפת אלינו בתצלום מרשים (עמ' 244) – באו ממזרח אירופה, שם נוסחו עקרונות 'הפועלי-ציונות', חשוב היה להם לנסח מצע 'מקומי', כלומר 'אמריקני'. ואמנם, בעוד המצע המזרח אירופי המקורי 'שלל את הגלות שלילה מוחלטת', זה שנוסח בבולטימור ראה בציונות 'כמיהה אישית לארץ ישראל שיש לה גם ערך לאומי וחינוכי, אבל אינה מכוונת להגשמה מעשית' (עמ' 7). האוריינטציה ה'מקומית' באה לידי ביטוי גם בשנים הראשונות שבהן גובשה המפלגה: 'עבודת ארץ ישראל', כותבת רוז'נסקי בפרק

השלישי, 'העסיקה את פועלי-ציון [...] [אבל] הנושאים העיקריים על סדר היום המפלגתי היו המשבר שפקד את המפלגה עקב המשבר הכלכלי של 1907, ואחריו שאלת האיחוד עם המפלגות הסוציאליסטיות הלאומיות באמריקה [...] [וגם] הפסקת הופעתו של "האידישער קעמפפער" [עיתון המפלגה] [...] [עמ' 81]. ביטוי מובהק יותר היה הקמת רשת בתי ספר 'לאומיים-רדיקליים', שמטרתם היתה לבסס בקרב המהגרים היהודיים 'חינוך יהודי חילוני' (עמ' 116-122).

סוגיה מובהקת לא פחות, הקשורה בטבורה לסוגיית החינוך וההגירה גם יחד, הייתה סוגיית השפה. מפלגה ציונית לא יכולה הייתה שלא להצהיר על מחויבותה לשפה העברית, ואילו מפלגת פועלים מזרח אירופית ומזרח אמריקנית לא יכולה הייתה שלא לדבר בשפה הפרולטרית והעממית. עניין זה עולה בכמה מקומות בספר, כמו למשל בפרק התשיעי, העוסק בתקופה שבאה מיד לאחר הצהרת בלפור, אשר 'יצרה תחושה שמימוש הציונות בארץ ישראל נמצא בהישג יד, ותחושה זו עשתה את שאלת השפות לאקטואלית' (עמ' 300). רוז'נסקי קושרת באמנות את עניין השפה לפרשייה המסעירה של ההתנדבות ל'גדודים העבריים' – כמה מאות מתנדבים יהודים אמריקנים, שחלקם דיווח במרירות על 'היחס המזלזל הנוהג בארץ ישראל כלפי היידיש' (עמ' 302). בוועידה שהקדישה המפלגה לנושא הושמעו שלוש הדעות האפשריות – רק יידיש, רק עברית או גם וגם – ושוב התקבלה הצעת פשרה: 'נחוצה שפה לאומית אחת, אך היא תבחר כאשר יבואו היהודים לארץ ישראל, ולכן לעת עתה יש לדחות את ההחלטה' (עמ' 300).

בנקודה זו ראוי להדגיש שרוז'נסקי איננה נופלת במלכודת הנאו-אתנית, הפופולרית כל כך בימינו, עת שבט שבט מחפש את 'שורשיו', ובין השאר השבט 'האשכנזי' המחפש ומוצא את 'עטרת תרבותו המזרח אירופית'. הנאו-אתניזם הזה היה קופץ ומוקיע את הכוחניות של 'הציונות הקולוניאליסטית', שכפתה עצמה גם על תרבות היידיש. רוז'נסקי, נאמנה לאופן ניתוחה השקול, הענייני והפוליטי, מצביעה על מאבקי הכוחות בין גורמים שונים בברית העולמית של פועלי-ציון, כמו גם בין גורמים בפועלי-ציון בארצות הברית, ששאלת השפות שימשה בידם כלי להתנגחות פוליטית. 'כך, לדוגמא, סיפר אחד הגדודאים, יצחק גולדמן, כי מלחמתם של הגדודאים בארץ ישראל על היידיש מכוונת בידי ראשי אגודות פועלי-ציון באמריקה [...] וכל מטרתם לשרת את האינטרסים של אישים בצמרת [...]'. (עמ' 303). יאה יהיה לחתום את סוגיית הלשונות בעובדה המעניינת שדוד בן-גוריון, שבזמן המלחמה עשה כידוע בארצות הברית, ובין היתר שקד על חיבור ספר העוסק בעברה של ארץ ישראל, כתב ספר זה ביידיש... (עמ' 260).

עיון ברשימת המקורות אשר שימשו את רוז'נסקי במחקרה, מעלה תמונה ברורה: מדובר בחיבור היסטוריוגרפי קלאסי, אולי קלאסי מדי. קלאסי, שכן הוא נשען על 1,947

הערות שוליים, שרובן ככולן מפנות למקורות ראשוניים כמו פנקסי המפלגה, דוחות המפלגה, עיתונות המפלגה, החלטות ועידה וכיו"ב. קלאסי מדי, מכיוון שלעתים נוצר רושם שכל חייהם של חברי פועלי-ציון בארצות הברית נעו מוועידה לכינוס, מכינוס לעצרת, ומעצרת לוועידה וחוזר חלילה. עם זאת, זהו רק רושם ראשוני. ראשית, המפגשים הרשמיים מסוג זה הם הרי נשמת אפה של המפלגתיות, והדוחות המופקים מהם חייבים לשמש בסיס להיסטוריה פוליטית. חשוב מכך, רוזנסקי לא זונחת את ההקשר הרחב יותר – אם היהודי אם האמריקני – ובלעדיו כמובן אין, ולא תיתכן, פוליטיקה והיסטוריה פוליטית.

דוגמה מובהקת לכך היא, כאמור, פרשיית ההתלבטות של פועלי-ציון לקראת בחירות 1916. אך הדוגמה החשובה ביותר היא זו המופיעה בפרק החמישי, שהוא גם הארוך ביותר וגם נושא כותרת האומרת למעשה הכול: 'אל מוקד החיים הציבוריים היהודיים באמריקה'. מדובר בפרשיית הקמתו של 'הקונגרס היהודי אמריקני'. הצלחתו של מהלך זה תרמה לא רק לקידום מעמדם של היהודים בעולם ובארץ ישראל, אלא לפוליטיזציה ולדמוקרטיזציה של החיים הציבוריים באמריקה. וזאת, למרות התנגדותם של הכוחות החזקים ביותר בציבוריות היהודית האמריקנית – הסוציאליזם היהודי בהנהגתו של הפארווערטס, והפלוטוקרטיה היהודית בראשותם של לואי מרשל וג'ייקוב שיף. פרשייה זו ראוי שתתפוס מקום מרכזי בהוראת ההיסטוריה בבתי הספר ובאוניברסיטאות, ותיאורה המצוין של רוזנסקי תורם לכך נדבך חשוב, המשלים את חיבוריהם של יונתן פרנקל ומתתיהו מיניץ.

התיעוד המדויק וההקשר הרחב הם המאפשרים פרשנות פוליטית ראויה לשמה, החסרה לא פעם בחיבורים הנושאים לעתים אופי של 'היסטוריית חצר' (חיבורה של נעמי כהן על ג'ייקוב שיף, שראה אור ב-1999, הוא דוגמה לכך). לא תמיד הולכת רוזנסקי בנתיב שאותו סללה, אך אין בכך לפגום באיכות חיבורה. אדרבה, העובדות וההקשרים שהיא מביאה משמשים בסיס לפרשנות נוספת. כך, למשל, אם נשוב לפרשיית הבחירות של 1916, אפשר ללמוד ממנה על שני עניינים לפחות שאינם נזכרים בספר. האחד הוא 'פוליטיקת הזהויות'. זו אפיינה את המערכה ב-1916, כאשר 'אמריקני מקף' (Hyphanated Americans) [כלומר, אפרו-אמריקני, אירי-אמריקני וכו'] מכל סוג ומין התארגנו על מנת לצבור כוח פוליטי באמצעות 'זהויות נפגשות', וגם הנשיא המכהן וודרו ווילסון ידע שללא פנייה ל'קול האתני' סיכויי לשוב ולהיבחר קלושים. עוצמתה של 'פוליטיקת הזהויות' ב-1916 נצברה גם על רקע המלחמה באירופה: אמנם להלכה שמרה ארצות הברית על ניטרליות, אך מאזנה המסחרי עם בריטניה היה גדול מאות מונים יותר מזה עם גרמניה, עובדה שהפכה את הניטרליות דה-יורה לפרו-בריטיות דה-פקטו. עניין זה היה כקוץ בעיני המהגרים הגרמנים, האוסטרו-הונגרים,

האירים והיהודים גם יחד, ולכן חייב היה גם ווילסון לנקוט 'פוליטיקת זהויות', שעל גבה ביקשו לרכב גם אותם חברי פועלי-ציון שהציעו 'ריצה' עצמאית. העניין השני הוא הממד המקומי של הפוליטיקה האמריקנית. חברי פועלי-ציון הבינו היטב את כוחם היחסי, למרות חולשתם המוחלטת בממד זה. שיטת הבחירות האמריקנית מתאפיינת ביסוד מקומי ברור, שגם אם בסופו של דבר הוא נבלע בתוך עוצמתו של הממשל הפדרלי המרכזי (וזה הלכה וגברה מאז), הרי בכל זאת הוא שאפשר את אשליית הכוח הפוליטי הממשי – ניצחון בקלפי. אשליה זו מומשה לא פעם, כפי שיעיד המקרה של המפלגה הסוציאליסטית בניו יורק, שבשנת 1914 הצליחה לשלוח את חבר המפלגה מאיר לונדון לקונגרס, בתמיכתם של כמה אלפי בוחרים בלבד, שחלקם הגדול היה יהודים. מנקודת מבט זו, האשליה שטיפחו פועלי-ציון בסתיו 1916 לא הייתה נטולת בסיס לחלוטין. בכל מקרה, וגם על כך עומדת רוז'נסקי בכמה מקומות, הרווח הבטוח היה 'אמוציונלי', עניין חשוב מעין כמוהו בפעולה פוליטית, שבלעדיו הכרזה כמו זו שלהלן, נראית תלושה במקרה הטוב ופתתית במקרה הפחות טוב. 'אנו מצהירים באופן חגיגי', קרא המון חברים ואוהדים בסוף נובמבר 1917, 'כי בשעה זו חובתו הקדושה של כל יהודי להקדיש את כל כוחותיו הרוחניים והחומריים, ובשעת הצורך אפילו את חייו, למען המימוש המיידי של הציונות והחיאת הבית הלאומי בארץ ישראל' (עמ' 261).

אין להגזים, כמובן, בחשיבות האמוציונליות. סתירה אמיתית ובהחלט פתירה הייתה תמיד במישור האישי. אמוציה או פרצפציה, הדילמה יכולה הייתה להיפתר במישור הפרטי על ידי הכרעה ברורה: ארץ ישראל או אמריקה. כך או כך, 'הפרק הראשון בתולדות פועלי-ציון בצפון אמריקה', חותמת רוז'נסקי את חיבורה, ומתכוונת לשנים 1905-1931, 'היה עידן הסתירות והניגודים. ואולם הפרק השני היה עידן אחדות הניגודים' (עמ' 451).

את 'הסתירות והניגודים' יש לבסוף להעמיד לכשעצמם, כעניין עקרוני. 'סתירות וניגודים' אפיינו הרי לא רק את פועלי-ציון, אלא את כל מושאיה ונושאיה של הפוליטיקה היהודית החדשה, ולמעשה את כל היבטיה של הפוליטיקה המודרנית ואולי את החיים המודרניים בכללותם.

הסתירה שבין האידאולוגיה הציונית המוצהרת לבין הפרקטיקה המיושמת אפיינה את התנועה הציונית כולה. כבר בקונגרס השני דיבר הרצל על 'כיבוש הקהילה', סיסמה שקדמה לסיסמה המפורסמת לא פחות, 'עבודת ההווה'. הציונות הדתית סבלה מסתירה דומה: הרב קוק דיבר על הציונות כעל 'אתחלתא דגאולה', בזמן שרוב שומרי אמוני ישראל קרעו קריעה וישבו שבעה על עצם הקמתה של הציונות שבפועל, כידוע, הוגשמה על ידי חבורות של משכילים, גלויי ראש ו'חופשיים'. גם ז'בוטינסקי סבל מסתירה פוליטית דומה כאשר את עקרון 'קיר הברזל' שלו לא קיבלו לא רק מרביתם של

הציונים, אלא למרבה הצער גם הבריטים, מי שהיו אמורים למלא את התפקיד ההיסטורי שייעדה להם הציונות הרביזיוניסטית. מסתירה דומה סבלו כל שלוחותיה ומגזריה של תנועת העבודה, אלה שחלמו כי באמצעות עוד דונם ועוד עז יצליחו ליצור בית לאומי לעם היהודי, ולא פחות מכך אלה שהרטוריקה המעמדית שלהם נתקלה במציאות לאומית, או אלה שהשקפת עולמם החברתית נאלצה להתמודד עם קושיות פוליטיות. בקיצור, מברית שלום ועד ברית הבריונים, מהציונים הכלליים ועד הציונות הרוויזיוניסטית – על כולם נגזר להתמודד עם סתירות בלתי פתירות.

אך לא רק במגרש הציוני היה כך אלא גם במגרש הפוליטי היהודי הרחב יותר. הנה, למשל, תנועת 'הבונד' שנקלעה לסתירה שבין מרקסизם, רוסיפיקציה, פולניפיקציה, יידישיזציה, סתירה שאותה ניסתה לפתור בהרואיות אישית ורעיונית באמצעות נוסחה ששילבה מאנשביזם בממד הארגוני, ניטרליזם תרבותי-לאומי בממד העתידי והגנה עצמית כפעולת הווה מתמשכת. כך גם 'יהודי האמנסיפציה' מכי"ח ועד 'הוועד היהודי האמריקני', שכפרו מחד גיסא בקיומו של עם יהודי ולא חדלו מלפעול בקרבן על מנת למנוע עד כמה שניתן את התארגנותו ככזה. כך גם הסוציאליסטים היהודים בניו יורק, אלה שראו בפארווערטס את ציר פעולתם הארגוני ובעיקר הזוהות: המציץ בעיתון הפועלים היידישיסטי הנפוץ ביותר בעולם בתקופה הנדונה, לא יוכל שלא להתרשם מהסתירה הצורמת שבין הרטוריקה המעמדית-סוציאליסטית הלוחמנית, לבין האמריקניזם הקפיטליסטי-סנסציוני השטחי הנושב מבין דפי העיתון הזה. פרנסיו ומנהיגיו – ובראשם אייב קאהאן, עורכו האגדי – דאגו לטפח לעצמם דימוי, שלמרבה התדהמה נשמר בהיסטוריוגרפיה כמעט ללא פגע עד עצם היום הזה.

מהפוליטיקה הציונית ומהפוליטיקה היהודית אפשר לעבור, כמוכר, לפוליטיקה המודרנית ולחיים המודרניים בכללותם. למשל, המתח הנובע מהיסטוריוסופיית 'הקהילות המודרניות', המבטאות מתח ידוע בין היחיד והציבור, ובין 'הממשי, המדומה והכוזב', כלשון כותרת משנה של קובץ מאמרים שיצא לאחרונה העוסק ב'דמוקרטיה האמריקנית'. דוגמה אחרת היא המתח הנובע מהכוח המודרניסטי החזק ביותר – ההבטחה הפרומתאית המזינה לא פעם יומרה דמיונית לעצב עולמ עתידי טוב ומושלם למרות, ותוך כדי, מודעות למוגבלות האדם ולחובתו להירתם ל'עבודת הווה' סיוזיפית, עבודה של 'יום קטנות'.

החיבור הנדון מחזק את המסקנה כי השאלה החברתית-פוליטית וגם האישית הנכונה איננה אם להתמודד עם סתירות, אלא עם אילו סתירות וכיצד. מן הבחינה הזו תולדותיה של פועלי-ציון – בארצות הברית או בכל מקום אחר בעולם – הן היסטוריה מפוארת של אנשים שבחרו להתמודד עם הנעלה שבסתירות: שילובה של פוליטיקה אוטו-אמנציפציונית לאומית עממית בחתירה פוליטית ליצור כאן על פני אדמה סדר חברתי הגון, אנושי וחילוני. החיבור הנדון מיטיב לתאר היסטוריה זו.